



Gaziantep'te Göç ve Yerellik Üzerinden Birikim Dinamikleri

Nevra AKDEMİR* ve F. Serkan ÖNGEL**

Öz

Bu çalışmada Gaziantep üretim ve emek ilişkilerindeki gözlemlerden yola çıkılarak, üç birbirine bağlı iddia bulunmaktadır. İlk iddia, Gaziantep'te birikimin dinamikleri ile göç dalgaları arasında önemli bir ilişki olduğudur. İkincisi, her birikim düzeyine uygun mekanların sınıf, etnisite, aile ve cinsiyet ilişkileri ile birlikte üretildiğidir. Üçüncü iddia ise kentsel yapının dönüşümü ve üretim ilişkileri, aile, dinsel cemaat ve/veya hemşerilik temelli bir siyasal stratejinin de etkisiyle oluşmakta, ve Gaziantep'in emek ve sanayi coğrafyasını belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, göç, aile, sermaye birikimi, mekan üretimi

The Dynamics of Accumulation through Migration and Localities in Gaziantep

Abstract

This study has three arguments based on the observations of the relationship between production and labour in Gaziantep. Firstly, this study argues that there is an important relation between the dynamics of capitalist accumulation and the waves of immigration. Secondly, it emphasises that the spaces adequate for the level of accumulation are produced together with class, ethnicity, family and gender relations. Thirdly, the transformation of urban structure and the production with the impact of political strategy based on family, religious communities and “hemşerilik” define the geography of labour and industry in Gaziantep.

Keywords: Gaziantep, immigration, family, capital accumulation, production of space

Giriş

Gaziantep'te emek ve sanayi coğrafyası ticaretin ve göçün rengine, yönüne göre biçim bir alan bir nitelik arz etmektedir.¹ Her dönem bölgesel göç olarak bunu emebilen bir kenttir Antep. Göç temelinde sadece işgücünü değil sermaye ve güç birikimini de sağlayarak yeniden şekillendirilen, ihracat temelli imalat

Makale Gönderim Tarihi: 18.05.2017 Makale Kabul Tarihi: 05.06.2017

* Yrd. Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İİBF, nevrantin@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İİBF, fsongel@gmail.com

1 Bu çalışma bir araştırmanın başlangıç aşamasındaki sorular, araştırma ve gözlemlerden oluşmaktadır. Konuyla ilgili önerileri ve aktardıkları bilgiler için Tolga Özhasırcı, Orhan Berat Eralp ve Şeyhmus Şahin ile diğer yüksek lisans öğrencilerimize teşekkür ederiz.



firmalarından oluşan üretim yapısı ile pek çok araştırmacının da dikkatini çekmiştir. Antep'te göçler ile oluşan yeni yapı, ihracata yönelik imalatın en önemli itici gücü olan emek gücünü ücretlerini düşürebilme potansiyelini içinde taşımaktadır. Göçle beraber kentsel işgücü deposunun genişlemesinin yanı sıra aynı zamanda işçilerin daha kolay disipline edilebilmesini sağlayan bir cemaat, aile, hemşeri ve akrabalık bağı 1990'lar sonrasında üretim ve emek sürecinin anahtar kavramı olan esnekliğe uygun zemin yaratmıştır. Hegemonik *güç ilişkileri ve büyüyen sermaye birikimi Antep'in üretim ve ticaret ilişkileri ile domine ettiği çevre bölgeleri ile Gaziantep Türkiye'de kendine özgü dinamikleri olan bir üretim bölgesi haline gelmiştir.*

Bu çalışma yeni başlayan bir araştırmanın ilk sonuçlarını temel almaktadır. çalışmada Gaziantep üretim ve emek ilişkilerindeki gözlemlerden yola çıkılarak, üç birbirine bağlı iddia ile temellendirilmektedir. İlki Gaziantep'te birikimin dinamikleri ile göç dalgaları arasında önemli bir ilişki olduğu saptamasıdır. İkinci olarak üretimin mekansal örgütlenmelerinin, hem fiziksel hem de sosyal anlamda eklenmiş bir yapıyı gerektirdiğinden hareketle her birikim düzeyine uygun mekanların sınıf, etnisite, aile ve cinsiyet ilişkileri ile birlikte üretildiğidir. Dolayısıyla kentin dönüşümü bu üretim ve mahalle oluşumu ile diyalektik bir ilişki içinde kentin yayılması sonucunu doğurmaktadır. Üçüncü olarak kentsel yapının dönüşümü ve üretim ilişkileri aile, dinsel cemaat ve/veya hemşerilik temelli bir siyasal stratejinin de etkisiyle oluşmakta ve Gaziantep'in emek ve sanayi coğrafyasını belirlemektedir.

"Ticaret Ağırlıklı Bölge Merkezinden Rekabetçi Kapitalizmin Egemen Olduğu Bir Sanayi Kentine": Antep...

Osmanlı İmparatorluğu'nda tekstil üretimi 17. Yüzyılın ortalarından 18. Yüzyılın ortalarına özellikle ipekli dokuma ile önemli bir dış pazara sahipti. Ancak bu dış Pazar kimi politik nedenler, toprak kayıpları, Napolyon Savaşları'nın son bulması, İngiliz sanayinin rekabet gücü, Doğu Asya'dan Avrupa'ya gelen çok büyük miktarlarda ipek gibi nedenlerle önemli ölçüde kaybedildi. Buna karşın Osmanlı İmalat sanayi açısından iç pazar önemli bir yere sahipti. Osmanlı imalat sanayinin dış pazara bağlı olarak yaşadığı kriz, iç dinamikler üzerinden giderilmeye çalışıldı (Quataert, 1999: 287-293).

19. yüzyıl boyunca Halep Osmanlı topraklarının doğusundaki tekstil üretim merkezleri arasında birinci sıraya oturmak için Şam ile rekabet etti. Halep Kuzey Suriye'de öncü konumdaydı. Diğer üretim merkezleri Antep, Maraş, Urfa ve Kilis'ti. Antep'te tekstil sektörü uluslararası pazarını 18. Yy sonlarında kaybetmesine rağmen önemini yitirmedi. Kentteki tekstil sektörü Osmanlı içi pazarına yönelmişti. Kentte 1850'lerin sonunda dokumacılık, kumaş boyama ve deri tabakalama işleri yapılıyordu. 19. yüzyıl sonlarında, bir çok bölgede tüketiciler Antep kumaşı almaya başladı. Kuzey Suriye'de ciddi bir pazara sahip olan Halep,



giderek Pazar payını kaybetti. Urfa ve Maraş kendine yeter hale gelirken, Antep, Diyarbakır ve Mardin'de üreticilerin düşük ücretlere razı olması sayesinde pazar payını artırdı. 20. yüzyılın başlarında Halep ile Antep arasında ciddi bir rekabet yaşandı ve Halep öncülüğü Antep'e bıraktı. Bu süreçte 1903 ve 1904 yıllarında Halep'teki başarılı grevlerin sonucu olarak ücretlerle yaşanan artışın da payının olduğu ifade edilmektedir (Quataret, 1999: 181-184).

Gaziantep, 1927 yılına gelindiğinde sanayi sayımı verilerine göre Güneydoğu Anadolu bölgesindeki en önemli sanayi merkezi konumundadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi toplam sanayi tesislerinin yüzde 8,2'sin bünyesinde toplamışken, Gaziantep bu tesislerin yüzde 37,9'luk bir kesimini içinde barındırmaktadır. Gaziantep bu dönemde sanayi açısından Türkiye'nin 7. önemli merkezidir. 1964 yılındaki sanayi sıralamasında ise kent 12. Sıraya gerilemiştir (İSO, 2015: 53, Eşiyok, 2003: 81-82). Bu dönemde devlet yatırımlarının açtığı birikim zemininde açılan iş alanlarına girmek için ilk birikim, ticaretin yanı sıra aynı zamanda kaçakçılıktan elde edilen gelirdir: "Geçmiş yıllarda etkili olan kaçakçılık ciddi bir birikim yaratmış ve daha da önemlisi bu birikim yatırıma dönüştürülebilmiş. Benzer yollarla sermaye birikimine sahip olan ilklerin sermayesini de kente çekmeyi başarmış" (Uysal, 2011: 459). Gaziantep'te kalkınma ya da sermaye birikiminin hikayesi, dünyada yaşanan süreçlerde bağımsız değildir.

Türkiye'de diğer geç kapitalistleşmiş ülkelerde de olduğu gibi sanayileşme ve ikinci dünya savaşı sonrası yeniden yapılanan dünya kapitalizmine eklenme çabasından. Tarımdan işgücü, gelir, ucuz tarımsal sanayi hammaddesi biçimlerinde kaynak aktarılır. İkinci dünya savaşı sonrası sabit sermayedeki/üretimdeki büyüme kentlerdeki nüfus artış oranından büyüktür. Dolayısıyla kırdan kente akan nüfusu emebilmektedir. Bunun sağladığı olanaklarla büyük ölçekli üretim, sınıflar arasındaki kutuplaşmayı hızlandırmış ve bu nedenle şiddetli hak mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Hem hak mücadelelerinin etkisiyle hem de büyük miktardaki üretimin tüketilebilmesi için, kısmi sosyal refah devleti uygulamaları gündeme gelmiştir. Böylelikle ekonominin büyümesinden, (sermaye birikiminden) kentlerdeki işçiler de yüksek ücret alarak yararlanmıştır (Boratav, 1987; Pamuk, 1987). Bu durum kente göçü beslemiştir. Kırdan kente göçen ve enformel işgücünü oluşturanlar, tarımdan kaynak aktarımının külfetini yaşayan topraksız ya da küçük toprak sahibi köylülerdir.

1960'ların ortalarına doğru ithal ikameci sanayileşme modeli uygulayan geç kapitalistleşmiş ülkelerde işgücüne olan gereksinim azalırken, işgücünün kentlerdeki artış hızı yükselmeye devam etmiştir ve işsizlik baş göstermiştir. Geç kapitalistleşen ülkelerin sanayileşmesi için gerekli olan, ancak kendilerinde bulunmayan sermaye birikimini; dünyanın hegemonik gücü Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) piyasanın sınırları dolayısıyla değerlendiremediği fonlarının rasyonelasyonu amacıyla kurulan dış borç mekanizması sağlamıştır. 1945-70 arası gelişmiş ülke sermayelerinin uluslararasılaştığı dönem olmuştur. İkinci Dünya



Savaş'ından sonra tahrip olmuş kentlerin onarılması için, ABD, Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığıyla, elindeki sermayeyi çok düşük faizlerle ya da hibe olarak ihraç etmiştir. IMF ile dünyadaki para sermayenin ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile doğrudan yatırımların ve bu "uluslararası" kurumların en sonuncusu olan Gümrük Ticareti Genel Anlaşması (GATT) ile dünyadaki mal ticaretinin denetimi söz konusudur. Savaş sonrası dönemde tüm bunları tamamlamak ve dünya çapında sermaye akımlarını dolar üzerinden gerçekleştirmek için Bretton Woods sistemi kurulmuştur. Ancak, geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki gelişme talebi ile erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki sermayenin değerlenmesi olanağı, 1973'te yaşanan ABD'nin ikinci dolar krizi ve devalüasyon sistemin çökmesiyle ortadan kalkmıştır (Harvey, 2003).

Üretimin parçalanması ve dünya çapında eşgüdümlemesi sonucunda mekansal kümeleşme ve yığılma, mekansal bütünleşme kavramları mekanda üretim ilişkilerinin meydana getirdiği değişiklikleri açıklamaktayken, geç kapitalistleşen bölgelerde ise *bağımlı kentleşme*, enformel konut alanlarının (gecekondu) oluşumu ile, gecekondu nüfusun şehirleşme sürecindeki ekonomik faaliyetleri (Harvey, 2003; Keleş, 1998; Doğan, 2002) kentlerin yapısını ve üretim ilişkilerinin formunu belirler hale gelmiştir.

Kentlerin yeniden dönüşümü, göç ve küresel çapta kurulan ekonomik ilişkiler ve yerelin eklemleme olanakları ile ilişkilidir. Her endüstriyel gelişme döneminin kendi endüstriyel yapısını bir katman olarak yarattığını vurgulayan Massey, her katmanın da, yeni özellikler ekleyen ve mevcut olanları değiştiren, hatta "eski"ye ait özellikleri aşındıran, yok eden bir süreç içinde önceki katmanlarla etkileştiğini ve birleştiğini ifade etmektedir (Massey, 1993). Dolayısıyla üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin diyalektik birliği ile oluşan kent mekanı, çeşitli dönemlerin katmanlarını ve toplumsal ilişkilerini eklemleyerek çoğu kez sermaye birikimi mantığına içkin şekilde bir arada tutmakta ve gelişim potansiyelini bu ilişkisel yapıdan elde etmektedir.

Kentlerde Kapitalist Birikime Göçler Rengini Verir...

Gaziantep'in yaşamış olduğu üç büyük göç dönemi, aynı zamanda bölgedeki üretim ve emek süreçlerine de rengini vermiştir. İlk göç dönemi 1950'lerden başlayarak 1970'lerin ortalarına kadar devam eden kırdan kente göç olarak da adlandırılan dönemdir. Bu dönemde Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi kırsal alandaki tarımsal faaliyetlerden kent merkezlerindeki kamu yatırımlarına ve özel sektörün gelişmekte olan fabrikalarına doğru bir hareket görülmüştür. Bu göç sadece Gaziantep'in yakın çevresindeki kırsal alanlarda var olan topraksız ve küçük toprak sahibi köylülerin kente gelmeleri ve işçileşme süreçlerini kapsamaktadır. Aynı zamanda büyük toprak sahibi olanların da ticaret ve sanayiye sermaye sahibi olarak dahil olmaları sürecini beraberinde getirmiştir. Büyük toprak sahiplerinin sermayedara dönüşmesini hızlandıran faktörlerden biri Marshall

Planları ile tarımda yaşanan dönüşümdür (Tekeli ve İlkin, 1998: 37). Bu köylüler topraklarının geliri (satış, kiralama veya tarımsal kazançlar) üzerinden sermayedar olarak Gaziantep kent merkezine yerleşmiştir (Geniş 2011: 343). Göçle gelen nüfus 1950 sonrasında genel kanının aksine (Akşit, 1998) zaten yakın olan köylerinden ve topraklarından kopmamıştır. Ancak özellikle Türkiye genelinde olduğu gibi Gaziantep'de de "1950'ler ve 1960'lar boyunca sürekli göçe dönüşmüş, hızlanarak 1970'lerin ortalarında doruğa ulaşmış ve büyük şehirlerin etrafı imarsız ve plansız gecekondularla dolmuştur" (Akşit, 1998). Aynı zamanda göçle gelenler belirli güç ilişkilerini de yanlarında taşıyarak kapitalist üretim ilişkilerine eklenmişlerdir. Gaziantep'teki birikim özellikle bu dönemde Sümerbank ve Tekel gibi kamu yatırımlarının bağlantılı olduğu alanlarda bulunan üretici faaliyetlerinin büyümesinin sonucunda gerçekleşmiştir. Böylelikle halı gibi geleneksel üretim faaliyetlerinin ihracat yoluyla birikim olanakları genişlemiştir. Göçün emildiği faaliyetler de genişleyen iş alanları ile birlikte özellikle tekstil sanayi olmaktadır. Söz konusu birikimin göstergelerinden biri de Türkiye'deki ilk Organize Sanayi Bölgesi'nin (OSB) 1969 yılında Gaziantep'te kurulmasıdır. 1974, 1987, 1998 yıllarında da diğer OSB'lerin ve Serbest Bölge'nin kurulması dikkat çekicidir (Karadağ, 2011: 92).

Gaziantep'te göç hareketleri üzerine yapılan bir çalışma (Geniş, 2011: 343) göç edenlerin önemli bir kısmının ilk dalga göç ile kent merkezine yerleştiğini ortaya koymaktadır. Sahadaki görüşmelerimiz ve gözlemlerimiz bize söz konusu dönemde karşıt iki yönde kentsel yayılma olduğunun ipuçlarını vermektedir. Buna göre ilki kentteki emek göçünün imalat faaliyetiyle emildiği fabrikaların bulunduğu kentin güney ve doğusuna doğru Karşıyaka, Düztepe ve Çıksorut adı verilen bölgelerde; diğeri ise geliri daha yüksek olan ve kamu hizmet alanlarında çalışma olanağı bulunanları emen kuzey ve batıya doğru olan bölgede olmuştur. İki bölgedeki kentsel gelişme biçim olarak da oldukça farklılaşmıştır. Güney ve doğuya doğru gelişme, fabrika etrafında arsa satın alarak yapılan düzensiz ve ihtiyaca göre yükselebilen konut olanlarından oluşurken, kuzey ve batıya doğru gelişme, geniş sokaklarıyla düzenli apartmanlaşan, planlı bir gelişme aksını göstermektedir.²

Ay'a (2001) göre Gaziantep için 1933-1935'te Herman Jansen tarafından yapılan ilk imar planının ardından, 1950-1955 yılları arasında Y. Mimar Kemal Söylemezoglu ve Kemal Ahmet Aru tarafından İkinci İmar Planı yapılmıştır. Ancak, 1960-1975 yılları arasında göçler nedeniyle artan nüfusun etkisiyle planlı alanların dışında sadece konut alanları değil aynı zamanda imalat ve ticaret alanlarıyla da yaklaşık 40'a yakın mahalle kurularak kentsel yayılma gerçekleşmiştir. Ay'ın ifadesiyle "[y]eni ihtiyaçları karşılamak üzere 1974 yılında Şehir Plancısı Zühtü Can tarafından kentin üçüncü imar planı yapılmıştır. 1995 yılını ve 1 milyon nüfusu

² Bu konunun başka bir çalışmada derinlemesine irdelenmesi planlanmaktadır.



hedefleyen bu planda yeni gelişme alanları daha da yaygınlaştırılmıştır.” Tahmin edileceği üzere bu yeni plan hızlanan nüfusun ihtiyacını karşılamak konusunda yetersiz kalmıştır. Sadece kentsel alanda değil üretim hacmi açısından da göçü emebilme kapasitesi benzer enformel yapıların üretim ilişkilerinde görülmesini de kaçınılmaz kılmıştır.

Gaziantep 1970’lerin sonunda sanayisi orta düzeyde gelişmiş bir kent olarak görülmektedir. 1978 yılında il gayri safisi içinde imalat sanayiinin payı yüzde 11,6 düzeyindedir. İlin Türkiye İmalat Sanayi içindeki payı ise yüzde 0,9’dur. Buna göre Gaziantep 17. Sıradadır. İldeki sanayi katma değerinin yüzde 70’i gıda ve dokumacılık alanındadır. 1980’de Gaziantep küçük işyerlerinin yoğunluğu açısından Türkiye’de 8. ildir. Özellikle Metal Eşya- Makine İmalat ve dokuma dallarında yoğunlaşan küçük işletmelerde 25 bin civarında kişi çalışmaktadır (Yurt Ansiklopedisi 1982: 3007). Eraydın (2002: 62-63), Türkiye’nin sanayi dağılımındaki dört önemli kümelenmeden bahsetmektedir. Bu kümeler metropoliten bölgelerdir. Bu bölgeler İstanbul (Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ ile birlikte), İzmir (Manisa, Denizli, Aydın ile birlikte), Ankara (Kırıkkale ile birlikte) ve Adana’dır (Mersin-Hatay ile birlikte). Bu kümelerin dışında Eskişehir, Gaziantep, Samsun, Konya ve Kayseri gibi 1960’lı yıllardan bu yana öne çıkan bölgesel sanayi merkezleri bulunmaktadır. Bu beş merkezin sanayi içindeki istihdam payı 1971’de yüzde 6,5 iken, 1988’de yüzde 9,6’ya yükselmiştir.

Gaziantep ilinin 1980-1995 yıllarında gelişim eğilimi oldukça etkileyicidir (Doğruel, 2006: 138-139; Karadağ, 2011:92). Bu dönemde Denizli, Kayseri ve Gaziantep gibi bölgelerin gösterdiği performans akademik ilgiyi de bu alana yöneltmiştir. Özügurlu’nun (2005) Küresel Fabrika olarak nitelendirdiği bu merkezler, küresel ilişkiler içinde büyüyen kentsel odaklar olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeye yeni bir göç dalgası eşlik etmiştir.

İkinci Dalga Göç ve 1990’lar Gaziantep’i

Antep’i etkileyen ikinci göç dalgası ise tüm Türkiye’de olduğu gibi ekonomik kaygıların geri planda kaldığı ve 1990’larda başlayan Kürt göçüdür (Geniş, 2011; Güven, 2016). Özellikle bu dönemde Gaziantep bölgesi gıda ve tekstil sanayide ihracatta öne çıkan ve ucuz işgücü üzerinden rekabetçi güç edinen bir bölgedir. Dolayısıyla göç dalgası sadece ucuz işgücü sağlamakla kalmamış aynı zamanda yeni iş alanlarının açılabilmesini sağlayan bir niteliği de açığa çıkarmıştır. Bu dönemde gelen göçle beraber, iş kurmak isteyen kesim hem sermaye gücü hem de geldikleri bölgenin güç ilişkileri ile beraber Gaziantep’e yerleşmiştir. Aynı zamanda Gaziantep ve çevresindeki ihracatın önemli kısmının Ortadoğu’da yoğunlaşmasında da göçle gelenlerin akrabalık ilişkileri ve dil ortaklığının rolü olmuştur. “Antep’teki göçün en önemli özelliği sadece iş bulmak için gelen yoksul kesimi değil, aynı zamanda iş kurmayı hedefleyen sermaye sahibini de içermesi. Bölgede kalmak isteyen ve hem ekonomik hem toplumsal iktidarını sürdürmek



isteyen bölge elitleri iş kurmak için de ağırlıklı olarak Antep'e yerleşiyorlar. Böylelikle hem geldikleri kentteki mal varlıklarını ve yerel iş güçlerini koruma olanağı buluyorlar hem de büyük bir şehirde yaşamının olanaklarından faydalanıyorlar” (Uysal, 2011: 456). Uysal'ın belirttiği ilişkileri diğer analizlerde de yakalamak mümkündür.

Nitekim Ayda Eraydın'ın doksanların ortalarında Gaziantep ile Denizli'yi karşılaştırdığı çalışma Gaziantep sanayisinin gelişim çizgisi üzerine de önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu çalışmaya göre iki kent karşılaştırıldığında üstteki saptamalarımıza da uygun sonuçlara ulaşılmaktadır (Eraydın, 2002: 140-150): Gaziantep'te fason ilişkiler yaygın değilken, Denizli'de bu ilişkiler daha yaygındır. Zira Denizli daha ihracatçı bir yapı sergilemektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak Denizli teknolojide dış alıma odaklıyken, Gaziantep içe dönük bir yapıya sahiptir. Her iki ilde de firmalar arasında yakın dayanışma ağları bulunmakta, AR-GE faaliyetlerinin gelişkin olduğu görülmektedir. Her iki il içinde aile işletmeleri baskındır ve yerel sermaye egemendir. Bugün açısından bakıldığında bu tespitler günümüzde de önemli oranda geçerliliğini korurken kimi açılardan farklılaşmaların yaşandığı görülmektedir. Gaziantep, Denizli'ye göre ihracat açısından pozitif yönde ayrılmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri Gaziantep'in konumudur ve bu konum nüfus hareketlerinde olduğu gibi sanayi ve ticaret konusunda da belirleyici olmuştur.

Gaziantep için özellikle Ortadoğu bölgesi önemli bir pazardır. Irak en büyük ithalatçı ülkedir. 2006 yılında Irak pazarının tek başına Gaziantep'in ihracatından aldığı pay yüzde 27 seviyesindedir. 2015 yılında ise bu oran yüzde 30'dur. Suriye tek başına 2016 yılında savaşa rağmen Gaziantep'ten yapılan ithalatın yüzde 5,5'lik kısmını üstlenmiştir. Suriye'yi yüzde 5,2 ile Suudi Arabistan, yüzde 4,5 ile İran takip etmektedir. İsrail'in pazar payı yüzde 2 düzeyindedir. ABD, Gaziantep'ten yüzde 7,5 oran ile ithalat yapan ikinci büyük devlettir. Avrupa'dan ihracat yapan ülkeler arasında ilk sırayı yüzde 2,8 ile Birleşik Krallık ve İtalya almaktadır. Bu veri Gaziantep'in bölgesel bir üretim üssü olduğunu göstermektedir (TİM 2017a).

Tablo 1. Gaziantep'teki Firmaların İhracat Yaptığı Ülkelerin Dağılımı (2016)

ÜLKE	İhracat Miktarı (1000 \$)	İhracat Payı (%)
IRAK	1.666.974	26,6
BİRLEŞİK DEVLETLER	466.881	7,5
SURİYE	343.990	5,5
SUUDİ ARABİSTAN	324.992	5,2
İRAN (İSLAM CUM.)	281.385	4,5
BİRLEŞİK KRALLIK	177.808	2,8
İTALYA	173.291	2,8
SUDAN	168.450	2,7
ALMANYA	167.993	2,7
BELÇİKA	162.117	2,6
İSRAİL	126.061	2,0
HOLLANDA	105.681	1,7
LİBYA	85.523	1,4
POLONYA	76.461	1,2
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	70.412	1,1
İSPANYA	68.800	1,1
MISIR	68.329	1,1
CEZAYİR	66.485	1,1

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Birliği İstatistikleri üzerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Gaziantep'te ikinci göç dalgasıyla oluşan yeni yapı, ihracata yönelik imalatın en önemli itici gücü olan işçilerin ücretlerini düşürebilme potansiyelini içinde taşımaktadır. Göçle beraber kentsel işgücü deposunun genişlemesinin yanı sıra aynı zamanda işçilerin daha kolay disipline edilebilmesini sağlayan bir cemaat, aile, hemşeri ve akrabalık bağı 1990'lar sonrasında üretim ve emek sürecinin anahtar kavramı olan esnekliğe uygun zemin yaratmıştır. Ailenin tüm maddi güçleri ile göç etmesi, emek ve sermaye anlamında bir dizi fark yaratmaktadır. Gaziantep'te sermaye yapısı zaten aileler arası bir ticaret ilişkisi üzerine kuruludur. Göç ile gelen aileler sadece emek gücü ve birikimini değil sosyal gücüyle de göç etmiştir (Durakbaşı, 2011; Uysal, 2011). Bu durum 1990'lar sonrasında aynı zamanda söz konusu sermayedarların kentsel siyaset üzerindeki gücünü de desteklemektedir. Aile ilişkileri temelinde oluşan güç, hem göçle birlikte belirli öznelerde yoğunlaşmış hem de yerelin yeniden dönüşmesine neden olmuştur. Zira aile, akraba, aşiret ve cemaat ilişkileri ile güçlenen sermaye, kent mekanı üzerinde de oligarşik bir kapaticılığa (toprak denetimini) sahip olmuştur. Ayata'nın *finansör girişimciler* olarak tanımladığı



“ticaret kökenli, imalat ile ticaret arasında gidip gelen, sıklıkla iki alanda da faaliyet gösterip yatırımlarını çeşitlendiren böylece sanayi yatırımlarında önemli rol oynayan” (Ayata, 2004: 562) aileler Antep'in yerli nüfusu içinde önemli bir ağırlığa sahiptir³. Bu görüşü destekler şekilde Uysal (2011: 455) Bourdieu'nün ve Sawicki'nin kavramlarından yararlanmıştı. Uysal'a göre kendisi de bir toplumsal ilişki biçimi olan aile kurumu siyaset dünyasında ayrıcalıkların birikimi ve aktarımını mümkün kılmaktadır. Uysal Gaziantep'in bir ilçesinden bu ilişki biçimine bir örnek vermektedir:

Nurdağı örneğinde, parti örgütünün ayrıcalıklarının birikimini sağlamak için bir ailenin tekelinde tutulmasının, 'ağların ağı' olarak tanımladığımız partinin ilişki ağlarını sınırlamaya neden olduğunu görüyoruz. (2011: 455).

Gücü tekelleştiren bir ağ olarak aile siyaset alanındaki ilişkileri ile sadece kentsel olanakları değil devlet yatırımları ve teşvikleri üzerinde de bir etkileme kapasitesine sahip olmaktadır. Ailenin yanı sıra bir eklemleme biçimi olarak etnisite ve tarikat ağı gibi kültürel alandan güç devşiren ve öznenin kim olacağını belirleyen yapılar ve mekanizmalar da söz konusudur. Ancak Antep üzerine yaptığımız bu gözlem ve araştırma, aile gibi olguların kendinden menkul olmadığını, son derece esnek bir şekilde kapitalizmin sürekliliğini tesis edecek bir dönüşüm halinde olduklarını göstermektedir. Zira kimi zaman, işçiler üzerinde bir disiplin etme aracı olarak çalışan bu mekanizma, kapitalist rekabet karşısında da kimle ticaret yapılacağını belirleyen bir tercihin konusudur. Kimi zamansa kentsel siyasetteki bir tekelleştirici yapıyı, sembolik olarak kamusal alanı yeniden inşa eden siyasetin yönünü de belirleyebilmektedir (Uysal, 2011; Ayata, 2004: 560). Zira Uysal'a (2011: 454) göre din ve tarikat olgusu göçle oluşan bölgelerden daha çok Gaziantep kent merkezinde toplum yapısını biçimlendiren bir etken olmaktadır. Ancak Gaziantep'in ticaret kenti olması nedeniyle birikim olanaklarını kolaylaştıran eklemleme biçimlerinin geliştiği gözlemlenebilir. Göçle gelen sosyal ilişkiler bu anlamda hem emek hem sermaye hem de bu ikisi ile dolaylı olarak kurulan siyaset bağlamında güçlendirici olmaktadır.

Gaziantep'te özellikle Ortadoğu ile yapılan ihracat bölgedeki ticaretin yanı sıra imalatın teknik ve sosyal koşullarını da belirlemektedir. Vasıf ve teknolojik düzey Ortadoğu'nun talebine göre oluşmaktadır. Zira Ortadoğu siyasetinden ve iç dinamiklerinden yoğun olarak etkilenen bir yapı oluşturmaktadırlar. Bu açıdan iktidarla ilişkinin nasıl ve hangi mesafede gerçekleştiği birikimin olanaklarını ve öznelere de belirlemektedir. Aynı öznelere kentsel siyaset üzerinde de önemli ölçüde güç sağlamış ve kentin birikim olanaklarını ve sembolik mekan üretimini ellerinde tutmuşlardır.

³ Gaziantep'te yapılan ön görüşmeler, üretim yapan firmaların arasında yabancı sermayenin çok az bulunmasını bu bağlamda açıklamaktadır.



1973'te ODTÜ'ye bağlı olarak kurulan, 1987'de Gaziantep Üniversitesi adını alan üniversitenin varlığı kentsel gelişimin de yönünü yeniden belirlemiştir. Kent batıya doğru yayılmaya başlamış ve yüksek katlı konut alanları ile birlikte kente gelir düzeyine göre ayrışma başlamıştır. İbrahimli adı verilen bölge gelir düzeyine göre ayrışmanın belirgin olduğu sembolik bir bölge olarak kurulmuştur. Aynı zamanda bu dönemde kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin fabrikaların çevresini çöküntü alanına çevirdiği ve kentin eski mahallelerinin metruklaşmaya başladığı yaptığımız görüşmelerde açığa çıkan ortak bir kanıdır. İkininli yılların başında eski işçi mahallelerinde (Karşıyaka bölgesi ve Düztepe, Çıksorut ile Türktepe gibi) büyük ölçekli imalat yapan fabrikaların Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) taşınması süreci başlamıştır. Böylelikle bu bölgelerdeki işçilerin OSB'lerin servis araçlarının geçtiği güzergahlara veya OSB yakınlarına taşındığı bir süreç gözlemlenmiştir. Ayrıca yeni yapılaşmaya gidilen mekanlara, (kentin batı ve güney tarafı ve üniversite civarı) inşaat faaliyeti ve Gaziantep'te yerleşen ve küçük birikime sahip olan ailelerin arsa karşılığı daire sahibi oldukları bir süreç başlamıştır. Gaziantep'te yaşanan inşaat furçası ile zaten halihazırda tarımsal destekleme politikalarının da etkisiyle "para kazandırmayan" tarımsal faaliyetten tam anlamıyla kopuş yaşanmış ve elde edilen satış gelirleriyle konut üzerinden geliri desteklenen haneler oluşmuştur. İnşaat sektörünün önemli ölçüde birikim olanaklarını güçlendirdiği dönem ise 2010 sonrasıdır (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2012). Bu dönemde yaşanan üçüncü göç dalgasına kaynaklık eden Suriye iç savaşı kritik önemdedir. Zira iç savaşın patlak vermesiyle Gaziantep Suriye'den gelen insanların ilk durağı olmuş, Suriye'den getirilen birikimin de ilk rasyonalize edildiği yer olarak öne çıkmıştır (Sak, 2016; Çiçek, 2016; Büyükköşdere, 2016).

2000'ler Sonrasında Gaziantep'te Sermaye Birikiminin Dinamikleri

Bugün açısından Ortadoğu pazarı ile yakınlık, Denizli'ye ve belki diğer emek yoğun-yerli üretim temelinde kendisini örgütleyen benzeri ihracatçı illere göre, Gaziantep'e avantaj sağlamıştır. İhracat verilerine bakıldığında bu iddiamızı destekleyici kimi bulgulara rastlanmaktadır.

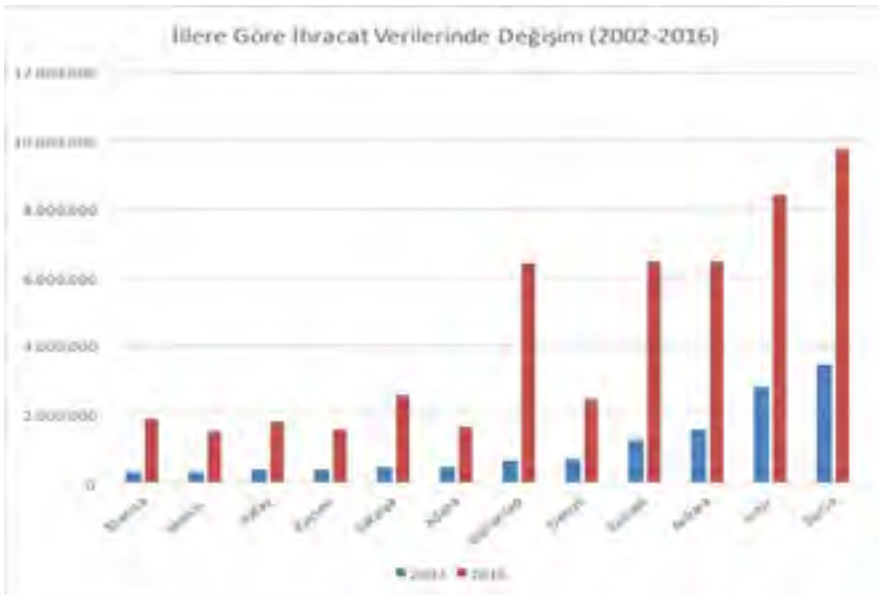
Grafık 1. Gaziantep-Denizli İhracat Verilerinin Yıllara Göre Seyri (Bin \$)



Kaynak: Türkiye İhracatçılar Birliği İstatistikleri üzerinden tarafımızca hazırlanmıştır. (Üstte Seyreden mavi çizgi Gaziantep, Altta kırmızı çizgi Denizli'yi göstermektedir.)

2004 Yılı İhracat verilerine baktığımızda Gaziantep için en önemli pazar yine Irak ve Ortadoğu'dur. Buna karşın hem 2004 hem de 2016 yılı verilerini karşılaştığımızda Denizli için temel Pazar ABD ve Avrupa olarak görülmektedir. Bu da özellikle Avrupa ülkelerini vuran 2008 krizinin Denizli'yi Gaziantep'e göre daha derinden etkilediğini ortaya koymaktadır. Nitekim 2002 ile 2016 yıllarını karşılaştığımızda Gaziantep rakiplerini geride bırakarak hızlı bir yükseliş yaşamıştır

Grafık 2. İllere Göre İhracat Verilerinde Değişim (2002-2016)



Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi İstatistikleri üzerinden tarafımızca hazırlanmıştır.



Gaziantep'te sanayi gelişiminde öne çıkan bir diğer unsur diğer öncü çalışmalarında görüldüğü gibi yerel aktörler ve sermayenin rolüdür. Eraydın'ın (2002:141) ifade ettiği gibi öncü ailelerin başlattığı farklı sektörlerdeki gelişmeler diğer sermayenin ilgisini çekmektedir. Şirketler arası bilgi paylaşımını kolaylaştıran mekanizmalar söz konusudur. Gaziantep ve çevresinde tekstil, halı ve gıda sektörlerinin yanı sıra , 2010 yılından itibaren *finansör girişimciler* tarafından enerji ve plastik piyasasına da yatırımlar başlamıştır.

Bu temelden baktığımızda Gaziantep ekonomisi açısından kentte köklü geçmişe sahip holdinglerin varlığı önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ekonomist dergisinin en zengin 100 listesinde Sanko Holding (Konukoğlu ailesi) 3-4 milyar dolarlık serveti ile 17. sıradan, Erdemoğlu Holding (Erdemoğlu ailesi) 1-1,5 milyar dolarlık serveti ile 42. sıradan listeye girmiştir. Erdemoğlu ailesi Merinos ve Dinarsu halı markaları ile İstanbul Sanayi Odası (İSO) listesinde yer almaktadır. Polyester alanında Adana merkezli SASA firması da Erdemoğlu Holding bünyesinde faaliyet göstermektedir. Daha önce listede yer alan Nakipoğlu Ailesi ise 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında örgüt ilişkisi gerekçesi ile servetini kaybetmiştir (Ekonomist 2016). Gülsan Holding Kaşmir Halı ve Gülsan Sentetik Dokuma San. ve Tic. A.Ş. ile İSO listesinde yer almakta ve Gaziantep sanayisi içinde önemli bir yer kaplamaktadır. 2014 yılında Konukoğlu ailesine bağlı 5 firma Türkiye'nin en büyük 100 firması içinde yer alırken, 2015 yılında bu sayı Başak Traktör'ün de listeye girmesi ile 6 olmuştur (Sanko 2017, Erdem 2017, Gülsan 2017, İSO 2017a, İSO 2017b, İSO 2017c, İSO 2017d).

Tablo 2. ISO 1000 Büyük Sanayi Firması İçindeki Sanko Holding Bünyesindeki Firmalar

SIRA NO	ŞİRKET	NET SATIŞ TOPLAMI
57	Sanko Tekstil İşletmeleri San. ve Tic. A.Ş.	1.554.948.506
172	Çimko Çimento ve Beton San. Tic. A.Ş.	599.256.526
216	Süper Film Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.	502.195.761
466	Sanko Enerji San. ve Tic. A.Ş.	247.049.924
590	Bartın Çimento San. ve Tic. A.Ş.	188.424.420
764	Başak Traktör Tarım Ziraat ve İş Makinaları San. Tic. A.Ş.	144.532.551

Kaynak: İSO 2017a, İSO 2017b

Bu verilere göre bilgisini paylaşan ve İSO En Büyük 1000 Sanayi Firması (2017a, 2017b) içinde yer alan Gaziantep merkezli 51 firmanın toplam net satışlarının yaklaşık 5'te 1'ini Sanko Holding gerçekleştirmiştir.

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Gaziantep ilinde kayıtlı sanayi işletmelerinde ücretli çalışan sayısı 66.287'dir. Gaziantep ilinde sanayide çalışanların yüzde 55'i



tekstil ürünleri imalatı, yüzde 14'ü gıda ürünlerinin imalatı sektörlerinde istihdam edilmektedir. İstihdamın yüzde 82'si işçi, yüzde 3'ü mühendistir. Gaziantep ilinde bulunan sanayi işletmelerinin yüzde 62'si mikro ölçekli, yüzde 2'i küçük ölçekli, yüzde 8'i orta ölçekli, yüzde 2'si büyük ölçekli işletmelerdir. Personel Sayısına Göre Büyük İşletmeler: Merinos Halı Sanayi ve Ticaret A.Ş.; Naksan Plastik Sanayi ve Ticaret A.Ş.; Gülsan Sentetik Dokuma Sanayi ve Ticaret A.Ş.; Şireci Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. ; Sanko Tekstil İşletmeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. 'dir (SGM 2013).□

Bu aileler kentteki yeni birikim alanlarından olan kültürel yatırımları da belirlemekte ve ellerinde tutmaktadırlar. Kentin önemli bulvarlarında aile büyüklerin adı bulunmakta ve kentte kurulu vakıf üniversitenin yatırımcısı olmaktadır. Bu anlamda kentte yapılan tüm düzenlemeler söz konusu sermaye gruplarının belirleyiciliği altında gerçekleşmektedir.

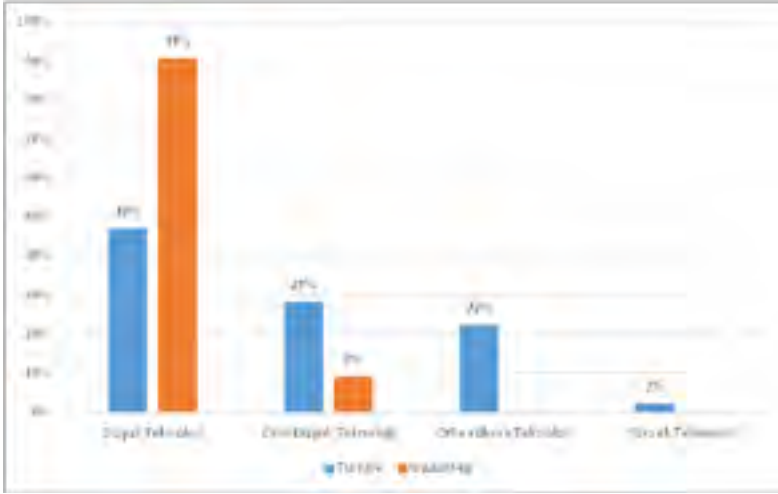
Tablo 3. İstanbul Sanayi Odası En Büyük 1000 Firmanın Teknoloji Yoğunluğuna göre Dağılımı

Teknoloji Yoğunluğu	Türkiye Firma Sayısı	Türkiye (%) Payı	Gaziantep Firma Sayısı	Gaziantep Payı (%)
Düşük Teknoloji	451	47	49	91
Orta Düşük Teknoloji	272	28	5	9
Orta Yüksek Teknoloji	215	22	0	
Yüksek Teknoloji	21	2	0	
Toplam	959		54	
Enerji/madencilik	41		1	

Kaynak: İSO (2017c,2017d) tabloları üzerinden tarafımızca hesaplanmıştır. Enerji ve madencilik firmaları hariçtir.

Gıda ve tekstil sektörü teknoloji yoğunluğunun en düşük olduğu sektörlerdir (Saygılı, 2003:10).

Grafik3. İSO En Büyük 1000 Firma Araştırmasının Sonuçlarına Göre Teknoloji Yoğunluğunda Gaziantep-Türkiye Karşılaştırması



Kaynak: İSO (2017c, 2017d) tabloları üzerinden tarafımızca hesaplanmıştır. Enerji ve madencilik firmaları hariçtir.

İSO En Büyük Birinci ve İkinci Büyük 500 Firma araştırması 2014 verilerine göre Gaziantep, Tekstil ürünleri imalatında bulunan büyük firmalar açısından 33 firma ile İstanbul'un da üstüne çıkmaktadır. İstanbul'u Kahramanmaraş ve Bursa takip etmektedir. Gaziantep'in öne çıktığı bir başka sektör ise 14 büyük firma ile Gıda sektörüdür. Bu sektörde de Gaziantep İstanbul ve Ege Bölgesi'nden sonra en büyük 1000 firma içinde en çok işletmesi bulunan ildir. Gaziantep kauçuk ve plastik ürünleri imalatı sektöründe de 3 büyük firma ile önemli bir yere sahiptir (İSO 2017c, İSO 2017d).

Gaziantep yerli sermayenin etkinliğinin yüksek olduğu bir sermaye yapısına sahiptir. TOBB Sanayi veri tabanına kayıtlı 1212 firmanın yalnızca iki tanesinin Gaziantep'te varlık sürdüren yabancı sermayeli firma olduğu görülmektedir. Söz konusu firmaların menşei ise Irak ve Suriye'dir. Sanayi veri tabanına kayıtlı Irak kökenli firma sayısı sekiz, Suriye kökenli firma sayısı ise yedidir. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse Kocaeli 206 firma ile yabancı sermayeli kuruluşlarını kendi bünyesine en fazla toplayan ildir; Türkiye'de ise ekonomi bakanlığı verilerine göre yabancı sermayeli firma sayısı 31.12.2016 tarihi itibarıyla 52 bin 753'tür. Bu firmaların 6 bin 846 tanesi Almanya kökenlidir. İkinci sırada ise Suriye 5 bin 647 firma ile yer almaktadır. Bu durum Suriye göçünün sermaye akışı bakımından önemini de göstermektedir.

İSO (2017c,2017d) verilerinden yaptığımız hesaplamalara göre 20 ve üzeri büyük işletmeyi içinde barındıran 11 sanayi merkezi arasında Gaziantep firma sayısı bakımından 4. sıradadır. Bu sanayi merkezleri arasında Bursa yabancı sermaye oranı bakımından yüzde 27,5 ile başı çekmektedir. Kocaeli yüzde 22,5 ile Bursa'yı takip etmektedir. Buna karşın Kahramanmaraş, Gaziantep, Kayseri ve Denizli yabancı sermayeli büyük firmaların neredeyse görülmediği illerdir. Bunun temel neden-



lerinden biri bu illerin düşük teknoloji yoğunluğu olan ve fason üretimle çalışan iller olmasıdır. Görüşmelerden çıkan bir diğer olgu ise yabancı sermayedarların yatırım yapması için gerek duydukları yüksek teknoloji piyasanın Gaziantep ve civarında oluşmamasıdır.

Tablo 4. İSO Türkiye'nin Birinci ve İkinci Büyük 500 Sanayi Firmasının Kayıtlı Olduğu İllerdeki Ortalama Yabancı Sermaye Oranı (20 ve üzeri firması olan iller)

İller	Ort. Yabancı Sermaye	
	Firma Sayısı	Oranı
Kahramanmaraş	20	0,0
Denizli	21	0,0
Kayseri	27	0,1
Gaziantep	56	0,9
Konya	23	3,6
Adana	23	13,0
Ankara	52	16,2
İstanbul	365	16,3
Ege Bölgesi	76	19,3
Kocaeli	62	22,5
Bursa	51	27

Kaynak: İSO (2017c,2017d) tabloları üzerinden tarafımızca hesaplanmıştır. Enerji ve madencilik firmaları hariçtir.

Bu bağlamda bir süre için kentin yedek işgücü havuzunun önemli bir kaynağı olan Suriyeli göçünün emilebildiği bir süreç gözlemlenmektedir. Nitekim Konukoğlu Akşam Gazetesine (1.5.2016) verdiği röportajda konuyu açıklıkla ifade etmiştir:

Şehrin ekonomisini iki taraflı etkiledi. Biz daha önce Gaziantep'te her gün Suriye'den Halep'ten gelen insanları ağırlıyorduk. Günde 2 bin, 2 bin 500 kişi geliyordu. Bu gelen insanlar şehrin içinde alışverişlerini yapıp tekrar ülkelerine dönüyorlardı. Yılda 400-300 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmış durumdaydık. Tabii mülteciler şehrimize geldiğinde, ilk etapta bir sıkıntı oldu. Bunların çoğu peşin parayla ev tuttu. 100 liralık eve 200 lira verdiler. Kiralar yüzde 100 arttı. Fakat zaman içinde bu tekrar kendi içinde bir ekonomiye dönüştü. Diğer yandan buraya gelen insanlar ekonomiye katkı sağlıyor. Yüzde 100 sermayesi Suriyelilere ait olan 60'a yakın sanayi kuruluşu açıldı. Ağırlıklı olarak ayakkabı, mobilya, gıda ve tekstil sektörlerinde yatırım yapıyorlar. Onların buradaki ticaret hacmi de gittikçe geliyor. Şehirde Suriyelilerin açtığı firma sayısı ise 666'ya ulaştı. ("Gaziantep'te mültecilerin açtığı firma sayısı 666'ya ulaştı", 1.5.2016, Akşam Gazetesi)

Kentteki emek havuzunun, üretim ve tüketim hacminin genişlemesinin (Çiçek, 2016) yanı sıra aynı zamanda yukarıda da bahsettiğimiz gibi kentteki ve belirlendiği çevre bölgelerdeki üretimin hedefi Ortadoğu pazarı olduğu için, teknolojik seviyenin ve vasfın yükselmesi ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu açıdan Gaziantep üretiminin birikim potansiyeli emek havuzunun genişlemesine bağlı olmaktadır.

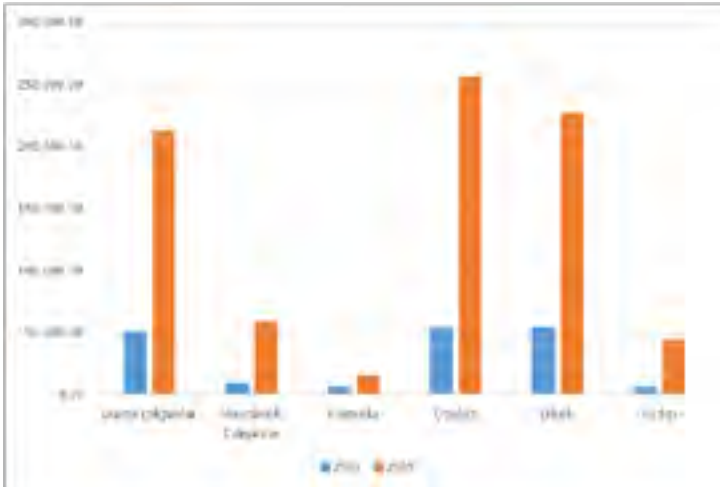
Tablo 5. İllere Göre Suriye ile İhracat Değerinin 2011-2014 Arasındaki Değişimi

	2014 (milyon\$)	2011 (milyon\$)	2014 (%)	2011 (%)	Değişim
GAZİANTEP	360,2	96,2	21%	6%	15%
ANKARA	345,1	36,0	20%	2%	18%
İSTANBUL	281,5	616,0	17%	41%	-24%
HATAY	224,8	97,0	13%	6%	7%
MERSİN	141,8	15,4	8%	1%	7%
ADANA	59,8	43,0	4%	3%	1%
MANİSA	38,6	45,6	2%	3%	-1%
MARDİN	33,7	16,7	2%	1%	1%
ŞANLIURFA	32,8	53,9	2%	4%	-2%

Kaynak: Sak, Güven "Türkiye'de her yeni kurulan 40 şirketten 1'i artık Suriyeli" 26.10.2015, Dünya Gazetesi.

Gaziantep'te emek gücünün durumuna baktığımızda düşük vasıfla çalışan, düşük ücretli ve uzun çalışma saatlerine maruz kalan emekçilerden oluşan bir yapı dikkat çekmektedir.

Grafik 4. Gaziantep İlindeki Kayıtlı İşgücündeki Dönüşüm 2001-2015



Kaynak: SGK (2001, 2015) verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır



Gaziantep'te SSK ve SGK 4a kapsamındaki sigortalıların sayısı 14 yılda 4,5 kat artmıştır. Bu rakam daimi çalışanlarda 4,2 kat, mevsimlik çalışanlarda 6 kat, kamuda çalışanlarda 2,25 kat, özelde çalışanlarda 4,8 kat, erkeklerde 4,2 kat, kadınlarda 7,5 kattır.

Kayıtlı İstihdamın yaklaşık 5'te 1'i (yüzde 22,29) Tekstil, giyim ve deri ürünleri imalatındadır. (2015 SGK İstatistikleri). İlin Türkiye'deki toplam tekstil ve deri istihdamı içindeki payı da yaklaşık yüzde 20'dir. İnşaat ile ilgili faaliyetler içindeki istihdamın yaklaşık yüzde 10'udur. Gıda imalatı ve yiyecek hizmetleri yüzde 7,5'lik bir paya sahiptir. Kağıt ve kağıt imalatı ile kauçuk ve plastik ürünleri imalatı Türkiye içinde önemli bir orandadır (sırasıyla yüzde 5,81, yüzde 5,24)

2016 Aralık ayı dönemi SGK istatistiklerine göre Gaziantep, 267 bin kişi ile, Türkiye'de 4a kapsamında (eski SSK) çalışanların yüzde 1,9'unu içermektedir. İlave olarak 250 ile 750 işçi çalıştıran işyerlerindeki işçilerin yüzde 3,6'sı Gaziantep'tedir. Buna göre Gaziantep, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Antalya, Adana ve Konya'dan sonra Türkiye'de kayıtlı işçilerin sayısı açısından 9. büyük ildir.

Kentteki üretim ilişkileri içinde emek yapısı, daha önce bahsi geçen aile, dinsel cemaat ve hemşerilik örüntülerinin belirleyici olduğu emek sermaye ilişkilerinin fazlasıyla sert yaşandığı bir formu açığa çıkarmaktadır. Özellikle barış sürecinin sona ermesi ve Türkiye'nin güney sınırının ötesine gerçekleştirdiği müdahalelerle daralan piyasası, işsizliği ve işsizliğin tüm sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Gaziantep emek havuzu, örgütsüz ve kendi içinde hiyerarşiktir. Özellikle etnisite ve dinsel cemaatler gibi olgular üzerinden rekabet ve düşük yoğunluklu söylemsel çerçevede görünür olan çatışma hakimdir. Ayrıca bu durumun doğal sonucu olarak Ortalama günlük kazançta 81 il içinde 67. sırada yer alan (TÜİK) Gaziantep'li işçiler Suriyeliler karşısında bir nefret söylemi⁴ geliştirmektedir.

Suriyelilerin ilk etapta dil ortaklığı nedeniyle etnisitelerine uygun mahallelere yerleştikleri bilinmektedir. Ancak yapılan araştırmalar düşük kira ve kontrolün zayıf olduğu mahallere doğru gelir düzeyleri ile bağlantılı olarak kümelenmelerini göstermiştir. Aynı zamanda Suriyeliler ile Gaziantep'te yerleşik olanlar arasında zaman zaman çatışmalar yaşandığı da haberlere yansımaktadır. Suriyeliler, eğreti koşullarda ve son derece düşük ücretler ile işte çalışmayı ve yüksek kiralara vermeyi kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Suriyeli göçünün Gaziantep'teki işgücünün rekabet koşullarını etkileyerek işsiz bıraktığı söylemi bir tarafa mülk sahibi olanların kira gelirleri ve esnafın ticaret hacmini artırarak ticaret gelirlerini artırması oldukça önemlidir.

2008 krizinin etkilerinin ticaretin yönü ve emek koşullarının yukarıda bahsi geçen yapısal dinamikleri nedeniyle görülmediği Gaziantep'te üçüncü göç dalgası olan Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle görülen Suriyeli göçüdür. Bu göç

4 Medyadaki pek çok örnekten biri olarak, bkz. Sözcü Gazetesi, 3.1.2016, "Suriyeli üniversite öğrenci olmak varmış" isimli haber, link: <http://www.sozcu.com.tr/2016/egitim/suriyeli-universite-ogrencisi-olmak-varmis-1027614/>



dalgasında öncelikle Gaziantep ihracat potansiyelini artıracak ucuz ve son derece kırılğan işgücüne kavuşmakla kalmamış, konut yatırımları ve ticaret hacminde de önemli bir genişlemeyi deneyimlemiştir. Suriye'den göç edenler geçici olarak geldiklerini düşünmektedir. Ancak, özellikle ilk göç edenler geldikleri yerlerdeki mal varlıklarından taşıyabildikleri ile iş kurmuş ve birikim potansiyeli elde etmeye başlamışlardır. Ancak bu durum diğer göç dalgalarına göre daha düşük oranda gerçekleştiği söylenebilir. İkinci olarak göçle gelen nüfus gideceklerini düşündükleri için ilk etapta (bazıları için halen geçerli) kalıcı ve iyi koşullarda yaşam kurmamışlardır. Zira Gaziantep daha çok Avrupa'ya veya dünyanın başka bölgelerine göç etmek için ilk gelen transfer merkezlerinden biridir. Bu anlamda Gaziantep Ortadoğu ile yapılan ticaretin savaşın kızıışması ve yayılması nedeniyle durma noktasına geldiği döneme kadar ekonomik manada gelişimini ve büyümesini sürdüren bir durumu görülmektedir.

Sonuç Yerine

Gaziantep ticaret ve küçük çaplı imalat faaliyeti ile bilinen ve Halep'in hinterlandı olan bir kent iken şimdi yıkılan Halep'in canhıraş kaçan insanları üzerinden birikim potansiyelini genişletiyor. Çalışmada Gaziantep'in yaşamış olduğu üç büyük göç döneminin, aynı zamanda bölgedeki üretim ve emek süreçlerine de rengini verdiği aktarılmıştır. Çalışmada göçü sadece emek havuzunu artıran bir olgu olarak değil aynı zamanda sermaye ve güç ilişkileri ile birlikte gelişen birikim olanağı olduğunu ve kentsel mekanın söz konusu ilişkileri üst üste açılan katmanlar olarak taşıdığını aktarmaya çabaladık.

İlk dalga, Gaziantep'in çevresindeki kırsal alanlardan kentsel bölgeye doğru gerçekleşen göç olmaktadır. Bu dönemde tarımsal faaliyetlerden tamamen kopuş gerçekleşmemiştir. Ayrıca göç edilen mevkiden ziyade göç edenin maddi olanakları kentte yerleşme ve tutunma biçimlerini etkilemiştir. Gaziantep'in sanayisini oluşturan yerli sermayedarların ve vasıflı işgücünün bu göç dalgası ile kente geldiği bilinmektedir. Kentsel yayılma ve barınma ihtiyacını karşılamak üzere sunulan konut tipleri de kente göç edenin olanakları ölçüsünde farklılaşmıştır. Bu göç dalgasının ekonomik kaygılarla gerçekleşmesine karşın ikinci göç dalgasında ekonomi dışı nedenler daha fazla öne çıkmıştır.

İkinci dalga olarak adlandırılan 1990'lar sonrası göç, birinci dalgadan farklı şekilde akrabalık ve aile ilişkilerinin yanı sıra etnisite ve cemaat ağlarının, iş yapma ve barınma süreçlerini belirlemesiyle tanımlanabilmektedir. Bu dönem Gaziantep'in ticaret hacmi genişlemiştir. Üretim ilişkileri Gaziantep'te dünyadakine benzer şekilde enformelleşmiştir. Zira bahsi geçen ağlar hem emek hem de sermaye açısından bu süreci kolaylaştıracak ve mümkün kılacak şekilde yeniden oluşmaktadır. Kentsel siyasetin ve kentin genel görünümünün de yeni sürece uygun yeniden yapılanması Gaziantep'in 1990 sonrasını belirlemiştir.

Üçüncü dalga ise Suriyeli nüfusun 2011 sonrasında özellikle inşaat, maden,



enerji gibi sektörlerle esnek emek rejimine dayalı büyüme sürecinde olan bir Türkiye'ye iç savaş dolayısıyla sığınması ile oluşmuştur. Yine diğer iki dalgada olduğu gibi gelen kendi maddi olanaklarına göre kentsel imkanlardan faydalanmakta ve kente tutunabilmektedir. Suriyeli nüfus hem Gaziantep ticaret hacmini büyütmüş, hem de kendi içinde bir ekonomi yaratmıştır. İlk iki göç dalgasından farklı olarak mülteciler kentte belirli alanlarda yerleşip dokuyu belirler hale gelmemişlerdir. Ancak üretim ve yeniden üretim alanlarındaki ilişkilerin yeniden dönüşümünde bir başka dinamik olarak yer almışlardır.

Gaziantep'in emek ve sanayi coğrafyası da söz konusu göçlerin sosyal örüntülerini ve birikim olanaklarını taşımaktadır. Gaziantep'te göçün ölçeği ve niteliği değiştikçe, kentin bu göçü emme biçimi ve yaygınlığı da değişmiş; sadece yeniden üretim alanları değil üretim de bu süreçten etkilenmiştir.

Kaynakça

- Akşam Gazetesi, <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/gaziantep-te-multecilerin-actigi-firma-sayisi-666ya-ustasi/haber-512096>
- Akşit, B. (1998) "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", *Türkiye'de İçgöç*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, İstanbul, 1998, 22-37.
- Ay, Y. S. (2017) "Gaziantep'te planlamaya genel bir bakış", <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/380.pdf>, İmo Bülteni, (18/04/2017)
- Boratav, K. (1987) "*Birikim Biçimleri ve Tarım*", *Türkiye'de Tarım Sorunu*, 11. Tez Kitap Dizisi, İstanbul: Belge Yayınları, 84-105.
- Büyükköşdere, Ş. (2016) "Gaziantep'te mültecilerin açtığı firma sayısı 666'ya ulaştı", (1.5.2016).
- Doğan, A. E. (2002) "*Yeni Bir Göç Dalgası Eşiğinde Dünya Kentlerine Göç, Kentleşme Göç Yoksulluk* (der. A. A. Dikmen), TSBD 7. Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara: İmaj Yayıncılık, 19-55.
- Doğruel, F. (2006) "Türkiye'de Bölgesel Politikalar", *Değişen Mekan* (der. A. Eraydın), Ankara: Dost Yayınları,
- Durakbaşı, A. (2010) "*Taşra burjuvazisinin tarihsel kökenleri*", *Toplum ve Bilim*, 118, 6-38.
- Ekonomist (2016) "En zengin 100", <http://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/en-zengin-100.html> (15/05/2017).
- Eraydın, A. (2002) "*Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramsallaştırması*", Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Erdem (2017), <http://www.erdem.com.tr/tr/erdem-grup> (15/05/2017).
- Eşiyok, B. A. (2003) *İller Ve Bölgeler Düzeyinde İmalat Sanayi ve Sektörel Yapı (1927-1996)*, Ankara : Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Geniş, Ş. (2011) "*Gaziantep'te Göçmen Hane Profilleri ve Kentle Bütünleşme Dinamikleri*", *Ta Ezelden Taşkıdır... Antep* (der. M. N. Gültekin), İstanbul: İletişim Yayınları, 335-370.
- Gülsan (2017) <http://www.gulsanholding.com> (15/05/2017).
- Güven, Ö. (2016), "Psikopat, Sabıkalı, Umutsuz: Suçun İrksallaşması ve Kapkaç", *Yerli ve Milli Gündelik Hayat* (der. M. Yücebaş), 303-348.
- Harvey, D. (2003) *Post Modernliğin Durumu*, İstanbul: Metis Yayınları.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı (2012) TRC1 Konut Raporu, TRC1 Bölgesi Tarihi, Teorik ve Ampirik Konut Değerlendirmesi, İpekyolu Kalkınma Ajansı Araştırma Serisi – 7, indirilme tarihi:12-03-2017, [<http://www.ika.org.tr/upload/yazilar/Konut-Sektor-Raporu-697172.pdf>]
- İSO (2015) "İstanbul Sanayi Odası'nın Altmışıncı Yılında Türk Sanayii", İstanbul 2015; İstanbul Sanayi Odası, 3. Baskı.
- İSO (2017a), Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşları 2015, <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-buyuk-liste-2015.html> (18/04/2017).



- İSO (2017b) Türkiye'nin İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşları 2015, <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-ikinci-buyuk-liste-2015.html> (18/04/2017)
- İSO (2017c) Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşları 1993-2014, http://www.iso.org.tr/Sites/1/upload/files/ISO_I.500_1993-2014-5602.xlsx (18/04/2017).
- İSO (2017d) Türkiye'nin İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşları 1993-2014, http://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/ISO_II.500_1997-2014-5699.xlsx (18/04/2017).
- Keleş, R. (1998) *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınları
- Massey, D. (1991) "The Political Place of Locality Studies, Space Place and Gender, Polity Cambridge", *Environment and Planning*, 23, 267-281.
- Özüoğlu, M. (2005) *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, İstanbul: Halkevleri.
- Pamuk, Ş. (1987) "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", *Türkiye'de Tarım Sorunu*, 11.Tez Kitap Dizisi, İstanbul: Belge Yayınları, 121-141.
- Quataert, D. (1999) *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü* (çev. T. Güney), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sak, G. "Türkiye'de her yeni kurulan 40 şirketten 1'i artık Suriyeli", *Dünya Gazetesi*, <http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5384>.
- Sanko (2017), <http://www.sanko.com.tr/tr/anasayfa.aspx> (15/05/2017).
- Saygılı, Ş. (2003) "*Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu*", DPT Yayınları, 2675, Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı.
- SGK (2001) SSK 2001 Yılı İstatistik Yıllığı, Devredilen Kurum İstatistikleri (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/devredilen_kurum_istatistikleri/ssk_devredilen (15/04/2017).
- SGK (2015) SGK İstatistik Yıllıkları 2015, http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/6a6a7857-2126-4a9d-9227-04e2cb22b389/sgk_2015.rar?MOD=AJPERES&CACHEID=6a6a7857-2126-4a9d-9227-04e2cb22b389, (15/04/2017).
- SGK (2016) SGK Aylık İstatistik Bültenleri 2016 Aralık, http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/aa49f49d-57d7-4962-b503-b7fbd97f9215/sigortalı_2016_12.xls?MOD=AJPERES&CACHEID=aa49f49d-57d7-4962-b503-b7fbd97f9215 (15/04/2017).
- SGM (2013) 81 İl Sanayi Durum Raporu, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, <http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/usefullink/6131533781-il-sanayi-durum-raporupdf.pdf> (15/04/2017).
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (der. Ş. Pamuk, Z. Toprak), Yurt Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1998, 37.
- Tekin, Ç. (2016) "Gaziantep ekonomisinde Suriyelilerin ağırlığı arttı", 6.10.2016, *Dünya Gazetesi*, <https://www.dunya.com/yurttan-haberler/gaziantep-ekonomisinde-suriyelilerin-agirligi-artti-haberi-328566>
- TİM (2017a) "İhracatçı Firmaların Kanuni Merkezleri Bazında Ülke İhracat Performansı (1000 \$) 31.12.2016", Türkiye İhracatçılar Meclisi, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, (15/05/2017).
- TİM (2017b) "İhracatçı Firmaların Kanuni Merkezleri Bazında İhracat Performansı" (1000 \$)), Farklı yıl verileri, (15/05/2017).
- TÜİK (2015) "İllerde Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri-2015", http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?is-tab_id=2421, (13/04/2017).
- Uysal, A. (2011) "*Antep'te Siyaset: Yerli, Muhafazakar, Sermayedar*", *Ta Ezelden Taşkındır... Antep*, (der. M. N. Gültekin), İstanbul: İletişim Yayınları, 445-469.
- Yurt Ansiklopedisi (1982) C. IV, İstanbul.
- Yüksel, A. S. (2011) "*Bir Şehir Efsanesi Göç ve Değişen Antep*", *Ta Ezelden Taşkındır... Antep*, (der. M. N. Gültekin), İstanbul: İletişim Yayınları, 371-392.